

تحلیل محتوای فصلنامه علمی - پژوهشی

«پژوهش در نظام‌های آموزشی»

- * شیرین رضوانی فر *
- * سیده مریم حسینی لرگانی *
- * حسن محمودیان *

چکیده

هدف پژوهش، بررسی وضعیت محتوای مقاله‌های فصلنامه «پژوهش در نظام‌های آموزشی» به منظور شناسایی و بررسی قلمرو موضوعی و روش پژوهشی مورد استفاده آنها در دوره سه ساله (از آغاز انتشار در سال ۸۶ تا پایان سال ۱۳۸۹) بوده است. روش پژوهش تحلیل محتواست که روشی استنباطی است که به صورت منظم و عینی به منظور تعیین ویژگی‌های مورد نظر در ۶۴ مقاله فصلنامه به کار برده شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بیشتر مقاله با موضوع پژوهش در آموزش (۲۵ درصد مقاله‌ها)، روش پژوهشی پیمایشی (۳۱.۲ درصد مقاله‌ها) و جامعه هدف کارشناسان، تحقیقات قبلی و نظام آموزشی کشور (۳۲.۸ درصد مقاله‌ها) انتشار یافته‌اند.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، مقاله، فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

-
- * دانشجوی کارشناسی ارشد رشته سنجش و اندازه‌گیری دانشگاه علامه طباطبائی
  - ** عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
  - *** دانشجوی کارشناس ارشد رشته سنجش و اندازه‌گیری دانشگاه علامه طباطبائی

مقدمه

در سال‌های اخیر با گسترش و انسجام‌دهی به تشکل‌های مردم نهاد (NGO's) تحت هدایت معاونت پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انتشار مجله‌های علمی داخلی به صورت ماهنامه، فصلنامه یا دو فصلنامه افزایش چشمگیری یافته است. این فعالیت‌ها با تلاش‌هایی همه‌جانبه به منظور اعمال استانداردهای کیفیت انتشار مجله‌ها پیوند یافته تا راه را برای پیوستن دانش تولیدشده در داخل کشور به جریان اصلی دانش هموار سازد. برای شروع تحقیق در بسیاری از حوزه‌ها، ابتدا متون علمی و تحقیقاتی پیشین مرتبط با آن حوزه که در مجله‌های علمی و یا به صورت گزارش کنفرانس منتشر می‌گردد، مطالعه می‌شود (کنان، ۲۰۰۷). با این دیدگاه تا چند سال پیش، بهترین روش برای انتشار نتایج تحقیقات، نشریه‌های چاپی بود که در اختیار مشترکان مجله یا کتابخانه‌ها قرار می‌گرفت و محدودیت‌هایی نیز برای انتشار وجود داشت (موریسون، ۲۰۰۵).

عامل میان ناشران و پژوهشگران از طریق انتشار نتایج پژوهش‌ها در مجله‌های علمی نمود پیدا کرده است؛ زیرا مؤثرترین مجرای است که پژوهشگران می‌توانند نتایج پژوهش‌های خود را از طریق آن اشاعه دهند (نوروزی، ۱۳۸۵). بیشتر اطلاعات قابل اعتماد از طریق مجله‌های علمی - پژوهشی منتشر می‌شود.

برای تعریف مجلات علمی، لازم است تعریفی از مجله ارائه شود: مجله عبارت است از نشریه‌ای با عنوان مشخص که به صورت شماره یا جزوه‌های پیاپی معمولاً با فاصله زمانی منظم و در مدت نامعلوم منتشر می‌شود و حاوی مقالاتی درباره موضوع‌های متفاوت از نویسندگان مختلف است. مجله می‌تواند به مبحث خاص محدود باشد (تخصصی) یا دارای مقالات و موضوعاتی در زمینه‌های متنوع باشد. با این وصف، مجلات علمی، مجلاتی هستند که مطالب بدیع و تازه علوم را منتقل و با روشی خاص آن را بیان می‌کنند. به زعم اکثر صاحب‌نظران، مجله علمی را باید مجموعه دانستی‌ها و معارف جامعه دانست که به طور تخصصی و دانشگاهی به انتقال آنها می‌پردازد (زکی، ۱۳۸۵).

علاوه بر ویژگی‌های عمومی که خاص مجلات هستند، موارد زیر از ویژگی‌های مجلات علمی اند (ریاحی، ۱۳۷۴، به نقل از زکی):

الف) آخرین دستاوردهای علمی و جدیدترین یافته‌های پژوهشی را در کوتاه‌ترین

زمان منتشر می‌کند. این مشخصه به ویژه در رشته‌های علوم پایه و کاربردی از اهمیت بیشتری برخوردار است.

ب) سرعت انتشار مطالب و یافته‌های علمی در مجلات علمی نسبت به کتاب زیاد است. به طور معمول در زمینه‌های تخصصی کتاب‌هایی که منتشر می‌شوند، دارای فاصله زمانی هستند و با گذشت زمان کتاب‌هایی خاص به چاپ می‌رسد. در حالی که مجلات علمی به صورت ادواری و مسلسل چاپ می‌شوند و بنابراین، فاصله زمانی در چاپ آنها کمتر از کتاب خواهد بود.

ج) مجلات علمی عهده‌دار وظیفه اطلاع سانی علمی در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی هستند و به عنوان یکی از مجاری ارتباطات علمی محسوب می‌شوند که بر حسب محدوده جغرافیایی بر اهمیت آنها افزوده می‌شود.

د) مجلات علمی به زبان علمی به همراه فرمول‌ها، تئوری‌ها و غیره منتشر می‌شوند که قابل فهم متخصصان و پژوهشگران است؛ اگرچه برخی از مجلات محدود به زبان‌های بومی خویش هستند ولی به لحاظ قابل استفاده بودن مطالب آنها بین دانشمندان متعدد در کشورهای مختلف جهان، به زبان واحدی منتشر می‌شوند.

ه) تیراژ این مجلات، نسبت به مجلات معمولی کمتر است. چون مخاطبان آنها محدودتر است.

و) ارزان بودن نسبی قیمت این مجلات به کتب تخصصی و دسترسی به آنها از طریق کتابخانه‌های دانشگاهی برای دانشمندان و پژوهشگران از جهت سهولت چاپ مطالب علمی و تخصصی خود می‌تواند یکی دیگر از مشخصات بارز مجلات علمی تلقی شوند.

اهمیت مجلات علمی - پژوهشی به منزله یکی از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی بر هیچ کس پوشیده نیست؛ چون استفاده از نتایج آنها می‌تواند راهگشای بسیاری از مسائل پژوهشی باشد. عدم وجود پایگاه جامع اطلاعاتی مجلات علمی - پژوهشی از یک طرف و عدم نظارت بر انتشار مقالات در مجلات علمی - پژوهشی از طرف دیگر، مهم‌ترین مشکلات مرتبط با مجلات هستند (نوروزی، ۱۳۸۳ به نقل از شکفته). فصلنامه «پژوهش در نظام‌های آموزشی» و مقالات چاپ‌شده در آن نیز از این مشکلات مستثنا

نیست. با توجه به این مسائل و به منظور آگاهی بخشی در این زمینه، می‌توان با استفاده از روش تحلیل محتوا متخصصان حوزه آموزش را از مقالات پژوهشی کارشده مطلع ساخت و در برنامه‌ریزی برای پژوهش‌ها و مقالات آینده گام مثبتی برداشت.

تحلیل محتوا مطالعه ارتباطات است و به منظور توصیف رفتار اجتماعی اجرا می‌شود. لاسول و پول^۱ چارچوب اصلی تحلیل محتوا را در سؤال «چه کسی، چه چیزی را، چگونه و با چه تأثیری می‌گوید؟» توصیف کرده‌اند (دلاور، ۱۳۸۰).

اعمال استانداردهای کیفیت انتشار مجله‌ها یکی از مؤثرترین راهبردها در جهانی‌سازی دانش بومی است (فرنچ، ۱۹۸۱، وود، ۱۹۸۲). اثربخشی کامل این روش نیز در گرو معرفی مناسب مجله به لحاظ سطح استاندارد محقق شده است. به اهمیت دستیابی مجله‌های علمی به سطحی استاندارد از کیفیت و نیز چگونگی اطلاع‌رسانی در این باره، انجام تحقیق در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد. از این رو، مقاله حاضر بر آن است تا با استفاده از یک تکنیک، وضعیت مجله علمی - پژوهشی «پژوهش در نظام‌های آموزشی» را ارزیابی کند تا از این رهگذر روشن شود، استانداردهای کیفیت به کار گرفته شده در مجله تا چه حد به طور برجسته به نمایش درآمده‌اند. نتایج چنین تحقیقاتی، نقاط ضعف و قوت مجله را به لحاظ توجه به عوامل مؤثر به طور نمایانی روشن می‌سازد و راه را برای بهبود وضعیت، هموار می‌کند.

در این زمینه، نوروزی، حسینی و لطف‌آبادی (۱۳۸۶) بر اساس تحلیل محتوای ۷۸ مقاله روان‌شناسی که در آخرین شماره‌های چهارده مجله علمی - پژوهشی روان‌شناختی و علوم تربیتی انتشار یافته بودند، گزارش کردند که از این تعداد، ۷۵ مقاله با روی آورد فلسفه تحصیلی، ۲ مقاله با روی آورد پدیدارشناختی، ۱ مقاله از نوع فلسفه متفاوت علم بوده و بر این اساس، ۹۶ درصد مقاله‌های پژوهشی بر اساس فلسفه استقراری و از نوع تحصیلی بوده‌اند. ضمن آنکه تنها در یک مقاله به بنیان دانش نظری پشتوانه پژوهش اشاره شده است.

مهرام (۲۰۰۹) به عدم همراستایی بسیاری از پژوهش‌های روان‌شناختی از حیث

روش و بنیان‌های نظری اشاره کرده است و عدم بهره‌گیری از روش‌های متناسب با مطالعات در بافت اجتماعی (مانند مطالعات قوم‌نگاری) را به عللی از قبیل سیطره مطالعات کمی، طولانی بودن زمان برخی از پژوهش‌های کیفی و عدک آشنایی کافی دانشجویان و فارغ‌التحصیلان این حیطه با قلمرو مطالعات کیفی نسبت داده است.

همچنین شعبانی ورکی (۱۳۸۵) در بررسی بیست و سه پژوهش انجام شده در شورای تحقیقات آموزش و پرورش عنوان کرده که اغلب پژوهش‌ها به صورت کمی و با روش توصیفی انجام شده است.

سرابی، اسلامی‌نژاد و شفیعیان (۱۳۸۸) مقالات منتشر شده در مجلات آموزش پزشکی در ایران را تحلیل محتوا کردند. در این پژوهش، قلمرو پژوهشی مقالات مورد نظر بود. نتایج تحلیل نشان داد که مدیریت آموزشی با ۳۳ درصد، شیوه‌های آموزشی با ۲۶.۵ درصد بیشترین و مهارت‌های ارتباطی با ۲.۱ درصد کمترین عناوین مقالات را به خود اختصاص داده بودند. در سایر کشورها، بررسی و تجزیه و تحلیل مقالات به عنوان محصول فعالیت‌های علمی و تخصصی در رشته‌های مختلف با اهداف گوناگون انجام شده است.

رایس و استایلر (۱۹۹۲) در یک مطالعه توصیفی به بررسی گرایش‌های پژوهشی در مجله شخصیت و روان‌شناسی اجتماعی در طی ۳۰ سال پرداخته است و جوانب مختلف، از روش به کارگرفته شده در تحقیقات تا موضوع مورد مطالعه و ملاحظات در چاپ مقالات را مورد بررسی قرار داده است.

ماچینسکی (۲۰۰۲)، مالون، گینزلی، افلیکت و تنین (۲۰۰۲) و اندلر و اسپیر (۲۰۰۶) به بررسی گرایش‌های پژوهشی مقالات منتشر شده در مجله‌های علمی - تخصصی شخصیت پرداخته‌اند.

در این پژوهش نیز تمامی مقالاتی که در فصلنامه «پژوهش در نظام‌های آموزشی» از سال ۸۶ تا پاییز سال ۸۹ چاپ شده است، مورد تحلیل قرار گرفت.

دو سؤال اصلی این مطالعه به شرح زیر است:

۱. توزیع مقاله‌های چاپ‌شده در فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی از حیث موضوعی چگونه است؟

۲. روش پژوهش مورد استفاده در مقاله‌های مورد بررسی چگونه است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر به روش توصیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شد. کارت رایت تحلیل محتوا را توصیف عینی، منظم و کمی رفتارهای نمادی و بارکوس آن را تحلیل علمی پیام‌های ارتباطی می‌داند (هولستی^۱، ۲۰۰۳). کریپندروف^۲ معتقد است که تحلیل محتوا پژوهشی برای استنباط تکرارپذیر و معتبر از داده‌ها درباره متن آنهاست (کریپندروف، ۲۰۰۶). برنارد برلسون^۳ در دهه ۱۹۵۰ جامع‌ترین تعریف را از تحلیل محتوا ارائه کرده و می‌نویسد: تحلیل محتوا روش تحقیق عینی، کمی و سیستماتیک درباره محتوای آشکار پیام‌های ارتباطی است (رایف و همکاران، ۲۰۰۶).

برای تعیین دامنه موضوعی، از منابع معتبر مکتوب مانند انکینسون، اسمیت، بم و هوکسما (۲۰۰۳) و پایگاه‌های معتبر روان‌شناسی مانند انجمن روان‌شناسی آمریکا (۲۰۰۹) استفاده شد (شکفته و همکاران، ۱۳۸۸). با توجه به عدم یکپارچگی دسته‌بندی‌ها، طبقه‌بندی اولیه از جانب پژوهشگر تدوین و به متخصصان ارائه و بر اساس اجماع آنان قلمرو موضوعی مقالات منتشر شده در فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی در سه دوره از سال ۱۳۸۶ تا پایان سال ۱۳۸۹ تعیین شد که عبارت‌اند از: برنامه‌ریزی درسی، شیوه‌های آموزشی، آموزش مداوم، ارزشیابی، تکنولوژی آموزشی، مدیریت آموزشی، روان‌شناسی تربیتی و پژوهش در آموزش.

همچنین در پژوهش حاضر طبقه‌بندی جوامع به کار رفته در مقاله‌های فصلنامه به این شرح زیر بوده است.

۱. استادها و معلم‌ها

۲. دانشجویان

۳. دانش‌آموزان

۴. برنامه آموزشی

1. Holsti
2. Krippendorf
3. Berelson

۵. افراد عادی جامعه

۶. سایر: تحقیقات گذشتگان، نخبگان، کارشناسان و...

دسته‌بندی روش‌های پژوهش نیز بر اساس تجدیدنظر و تلفیق در روش‌های پژوهشی معرفی شده در علوم تربیتی و روان‌شناسی صورت پذیرفت. تلاش شد تا دسته‌بندی روش‌ها به گونه‌ای باشد که ضمن پرهیز از گستردگی، دارای جامعیت و دربرگیرنده روش‌های مختلف باشد (مهرام و همکاران، ۱۳۸۸). این روش‌های پژوهشی عبارت‌اند از: پیمایشی، همبستگی، علی - مقایسه‌ای، آزمایشی، شبه آزمایشی، تک آزمودنی، تحلیل محتوا، فراتحلیل، هنجاریابی، قوم‌نگاری، تاریخی، موردی و مروری.

یافته‌ها

تحلیل محتوای مقاله‌های فصلنامه فراوانی هر یک از موضوع‌های مورد توافق را به دست داد (جدول ۱). همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود بیشتر مقاله‌های فصلنامه با موضوع پژوهش در آموزش (۲۵ درصد) انتشار یافته‌اند.

جدول (۱) فراوانی موضوع مقاله‌های فصلنامه « پژوهش در نظام‌های آموزشی »

موضوع پژوهش	فراوانی	درصد فراوانی
برنامه‌ریزی درسی	۷	۱۰.۹
شیوه‌های آموزشی	۵	۷.۸
آموزش مداوم	۱۰	۱۵.۶
ارزشیابی	۷	۱۰.۹
تکنولوژی آموزشی	۲	۳.۱
مدیریت آموزشی	۳	۴.۷
روان‌شناسی تربیتی	۱۴	۲۱.۹
پژوهش در آموزش	۱۶	۲۵
جمع کل	۶۴	۱۰۰

نتایج به دست آمده بر اساس روش پژوهش نیز نشان داد که بیشترین روش پژوهشی مورد استفاده در مقالات فصلنامه روش پیمایشی توصیفی (۳۱.۲ درصد) بوده است.

جدول (۲) روش پژوهش مقاله‌های فصلنامه « پژوهش در نظام‌های آموزشی »

روش پژوهشی	فراوانی	درصد فراوانی
پیمایشی	۲۰	۳۱.۲
همبستگی	۱۴	۲۱.۹
علی - مقایسه‌ای	۶	۹.۴
آزمایشی	۲	۱۴.۱
شبه آزمایشی	۹	۳.۱
تک آزمودنی	۰	۰
تحلیل محتوا	۲	۳.۱
فرا تحلیل	۱	۱.۶
هنجار یابی	۲	۳.۱
قوم نگاری	۰	۰
تاریخی	۰	۰
موردی	۰	۰
مروری	۸	۱۲.۵
جمع	۶۴	۱۰۰.۰

همچنین جامعه کارشناسان، نخبگان، تحقیقات گذشته و نظام آموزشی کشور بیشترین جامعه هدف (۳۲.۸ درصد) در مقاله‌های فصلنامه است.

جدول (۳) جامعه مورد مطالعه در مقاله‌های فصلنامه « پژوهش در نظام‌های آموزشی »

جامعه مورد مطالعه	فراوانی	درصد فراوانی
استادها و معلم‌ها	۶	۹.۴
دانشجویان	۱۶	۲۵.۰
دانش آموزان	۱۲	۱۸.۸
برنامه آموزشی	۶	۹.۴
افراد عادی جامعه	۳	۴.۷
سایر (نخبگان، کارشناسان و ...)	۲۱	۳۲.۸
جمع کل	۶۴	۱۰۰

نتیجه گیری

هدایت تحقیقات و چاپ مقالات به سوی اولویت‌ها و شناسایی خلاءهای موجود در حوزه آموزش از ضروریات است. از این رو، در این پژوهش به چگونگی توزیع مقالات فصلنامه «پژوهش در نظام‌های آموزشی»، روش پژوهشی و جامعه مورد مطالعه پرداخته شده است. بر اساس نتایج به دست آمده، بیشترین موضوع مقالات به ترتیب، پژوهش در آموزش، روان‌شناسی تربیتی و آموزش مداوم است. این نتایج حاکی از آن است بیشتر مقاله‌های مورد پذیرش در چارچوب محورهای تعیین شده فصلنامه است و اهمیت پژوهش در حوزه‌های مختلف آموزش را مورد نظر قرار داده است. قرار گرفتن روان‌شناسی تربیتی در رتبه دوم حوزه مقالات فصلنامه، گستردگی قلمرو تحت پوشش فصلنامه را نشان می‌دهد.

در طرف دیگر، حوزه تکنولوژی آموزشی کمترین تعداد مقالات را به خود اختصاص داده که قابل توجه است. با وجود اهمیت این موضوع در دنیای امروز و به رغم توسعه استفاده از تکنولوژی آموزشی در ایران و راه‌اندازی دوره‌های آموزش مجازی در دانشگاه‌های کشور، مقالات محدودی در این زمینه به چاپ رسیده است. بدیهی است با ایجاد علاقه‌مندی در این زمینه می‌توان مقالات بیشتر و مفیدتری تولید کرد.

در زمینه روش‌های پژوهشی، روش پژوهش پیمایشی، همبستگی و شبه‌آزمایشی، به ترتیب بیشترین فراوانی را دارند. همان‌طور که در بخش نتایج اشاره شد از روش‌های پژوهش کیفی چون قوم‌نگاری و تاریخی استفاده نشده و اکثر مطالعات معطوف به روش‌های کمی بوده است. در حالی که بسیاری از متخصصان (کرسول، ۲۰۰۷، بگدان و بیکلن، ۲۰۰۷ و مکسول، ۲۰۰۵) به دفاع از روش‌های کیفی برخاسته‌اند و بر اهمیت این قبیل مطالعات و یا تلفیق دو روش کمی و کیفی در مطالعات تأکید کرده‌اند (استرینر، ۲۰۰۸، به نقل از مهram و همکاران، ۱۳۸۸). در بحث از روش‌های پژوهشی مورد استفاده در مقالات می‌توان به تعداد مقالات مروری چاپ شده در فصلنامه اشاره کرد که برای فصلنامه‌ای با امتیاز علمی - پژوهشی قابل توجه است.

از دیگر نتایج این پژوهش، مطالعه جوامع مورد استفاده در این مقاله‌هاست. بیشترین جوامع مورد هدف در پژوهش‌های آموزشی همچون مقالات این فصلنامه اختصاص به

نظام‌های آموزشی، نخبگان، کارشناسان آموزشی، تحقیقات گذشته و ... دارد. همچنین جامعه دانشجویان که به علت تشکیل هسته اصلی آموزش و توسعه علوم از اهمیت خاصی برخوردارند، در مطالعات آموزشی جایگاه ویژه‌ای دارند. در نهایت می‌توان گفت که پژوهش در آموزش، موضوعی است که با رشد و پیشرفت کشور پیوند خورده است که باید در جهت تعالی هر چه بیشتر آن کوشید و در این زمینه توجه به مقالات علمی می‌تواند نقش مهمی داشته باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- بیابانگرد، ا. (۱۳۸۷)، روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی (جلد ۲). تهران: دوران، چاپ دوم.
- باردن، ل. (۱۳۷۵). تحلیل محتوا. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمینی دوزی سرخابی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- حافظ‌نیا، م. ر. (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. تهران: سمت.
- دلاور، ع. (۱۳۸۵). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: رشد.
- ریاحی، م. ا. (۱۳۷۴). مجلات علمی، مجرای ارتباط دانشمندان. فصلنامه رهیافت، بهار.
- زکی، م. ع. (۱۳۸۵). بررسی تحلیل محتوای گرایش‌های پژوهشی در مجلات علمی تخصصی مدیریت. فصلنامه دانش مدیریت، سال ۱۹، شماره ۷۵.
- ساروخانی، ب. (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (جلد اول). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سرابی، ر؛ اسلامی‌نژاد، ط؛ و شفیعیان، ه (۱۳۸۹). تحلیل محتوای مقالات منتشر شده در مجلات آموزش پزشکی در ایران. مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، دوره هفتم، شماره دوم.
- سرمد، ز؛ بازرگان، ع؛ و حجازی، ا. (۱۳۷۸). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگاه
- صاحبی، ع. (۱۳۸۲). روش تحقیق در روان‌شناسی بالینی. تهران: سمت.
- شعبانی‌ورکی، ب. (۱۳۸۵). نقد روش‌شناسی تحقیقات تربیتی در ایران. فصلنامه تعلیم و تربیت. (۱) ۲۲، ۱۱-۴۲
- کرپیندورف، ک. (۱۳۷۸). تحلیل محتوا: مبانی روش‌شناسی. ترجمه هوشنگ نائبی تهران: انتشارات روش.
- گال، م؛ بورگ، و؛ وگال، ج. (۱۳۸۷). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی (جلد اول). ترجمه نصر و دیگران، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- لطف‌آبادی، ح، نووزی، و. و حسینی، ن. (۱۳۸۶). بررسی آموزش روان‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی و علوم تربیتی ایران. نوآوری‌های آموزشی، ۶ (۲۱)، ۱۴۰-۱۰۹.
- نادری، ع. و سیف‌نراقی، م. (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی. تهران: ارسباران.

مهرام، ب و شاه‌رودی، ع. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای مجله‌های علمی - پژوهشی روان‌شناختی ایران: موضوع و روش‌های پژوهش. *مجله روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایران*، سال ۶، شماره ۲۲.

هولستی، ل. ر. (۱۳۸۰). *تحلیل محتوا در علوم اجتماعی*. ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ دوم.

هومن، ح، ع. (۱۳۷۳). پایه‌های پژوهش در علوم رفتاری (شناخت روش علمی). تهران: پارسا.

American Psychological Association. (2009). Division of the American Psychological Association. Retrieved 15 April 2009.

Ary, D., Jacobs, L. C., & Razavieh, A. (1996). *Introduction to research in education*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Mahram, B. (2009). Qualitativ approach in studies of applied psychology in social environment. Article presented in 13th International Conference of applied psychology. India, 30 Jan-1 Feb, 2009.

Striener, D. (2008). Qualitative research in psychiatry. *Canadian Journal of psychology*, 53(3).135.